

POSTANOWIENIE

Dnia 2 marca 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Janusz Niczyporuk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Grzegorz Żmij

Michał Jerzy Górski (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z udziałem K. K., L. K., S. B., W. W., W. B.

o stwierdzenie nabycia spadku po J. K.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 2 marca 2023 r.,

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego w Gdańsku z 8 kwietnia 2002 r., sygn. II Ns 3262/01:

- 1. uchyla zaskarżone postanowienie w całości i umarza postępowanie w sprawie;**
- 2. znosi wzajemnie między stronami koszty postępowania przed Sądem Najwyższym.**

UZASADNIENIE

Rzecznik Praw Obywatelskich pismem z 17 marca 2021 r., działając na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 627 z późn. zm., dalej: „ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich”) w zw. z art. 115 § 1 i § 1a i art. 89 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2021, poz. 1904 z późn. zm. – w aktualnym brzmieniu, dalej: „u.SN”), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, wniósł skargę

nadzwyczajną, zaskarżając w całości postanowienie Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 o stwierdzeniu nabyciu spadku po J. K., zmarłym [...] 1990 r. ostatnio zamieszkałym w G..

Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżonemu postanowieniu na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 u.SN przedstawił zarzut rażącego naruszenia prawa procesowego, poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 k.p.c. w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., poprzez wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłym J. K., mimo iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy Gdańsku II Wydział Cywilny faktu, iż w chwili zainicjowania postępowania w sprawie II Ns 3262/01 w obrocie funkcjonowało już prawomocne postanowienie Sądu Rejonowego w Gdańsku z 15 października 1996 r., II Ns 296/96, stwierdzające nabycie spadku J. K., zmarłym [...] 1990 r., ostatnio stale zamieszkałam w G..

Rzecznik Praw Obywatelskich niezależnie od powyższego na podstawie art. 89 § 1 pkt 1 u.SN zarzucił naruszenie wywodzonej z art. 2 Konstytucji RP zasady zaufania do państwa oraz bezpieczeństwa ochrony prawnej oraz wywodzonego z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP prawa do dziedziczenia oraz wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawa do sądu. W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich, wobec funkcjonowania w obrocie dwóch postanowień tej samej sprawy o różnej treści, opatrzonych różnymi sygnaturami i datami wydania, istnieje stan niepewności prawnej, w ramach którego uczestnicy postępowań nie mogą legitymować się jednoznacznym i nie budzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych po zmarłym J. K.. To w istocie skutkuje pozbawieniem ich możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

Mając na uwadze powyższe na podstawie dyspozycji art. 398⁴ § 1 pkt 3 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie na podstawie art. 115 § 2 w zw. z art. 91 § 1 u.SN postanowienia Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 o stwierdzeniu nabyciu spadku po J. K., zmarłym [...] 1990 r. ostatnio zamieszkałym w G. w całości i umorzenie postępowania zainicjowanego wnioskiem złożonym w Sądzie

Rejonowym w Gdańsku przez J. B. 24 września 2001 r., zawierającym żądanie stwierdzenia nabycia spadku po J. K., albowiem naruszone w sprawie zasady i prawa, określone w Konstytucji RP, jednoznacznie przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, mimo upływu okresu pięciu lat od chwili uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia.

Skarga nadzwyczajna wniesiona została w związku z następującym stanem faktycznym. Sąd Rejonowy w Gdańsku na wniosek J. B. przy uczestnictwie H. K., K. K. oraz L. K. postanowieniem z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 stwierdził nabycie spadku po J. K. zmarłym [...] 1990 r., ostatnio stale zamieszkałym w G.. Sąd Rejonowy potwierdził, iż spadek po zmarłym na podstawie ustawy nabyła żona H. K., K. K., L. K. oraz J. B. po $\frac{1}{4}$ części każdy, przy czym Sąd stwierdził, że wchodzące w skład spadku gospodarstwo rolne, położone w G. (działka nr [...] obszaru 5 ha zapisane w księdze wieczystej Kw [...] Sądu Rejonowego w Gdańsku, odziedziczyli z mocy ustawy: żona H. K., syn L. K. oraz córka J. B. każdy w $\frac{1}{3}$ części spadku). Przedmiotowe postanowienie uprawomocniło się wobec niezłożenia przez strony apelacji.

W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich przywołane rozstrzygnięcie Sądu Rejonowego w Gdańsku, mimo iż w chwili złożenia wniosku przez J. B. w obrocie było już prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po J. K. zmarłym [...] 1990 r., ostatnio stale zamieszkałym w G.. Rzecznik Praw Obywatelskich podkreślił nadto, że Sąd Rejonowy w Gdańsku 15 października 1996 r., II Ns 296/96 z wniosku H. K., przy udziale F. K., J. B. oraz K. K. stwierdził, iż spadek po J. K. zmarłym [...] 1990 r. w G., ostatnio zamieszkałym w G. na podstawie ustawy nabyli żona spadkodawcy H. K., syn L. K., córka J. B., syn K. K. każdy w $\frac{1}{4}$ części. Także i to postanowienie spadkowe uprawomocniło się na poziomie Sądu I instancji, bowiem żadna ze stron nie korzystała z prawa do wniesienia apelacji.

Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał następnie, że z uwagi na śmierć J. B. oraz H. K. (wnioskodawczyni w sprawie II Ns 3262/01) w chwili obecnej istnieje potrzeba wskazania uczestników sprawy inicjowanej niniejszą skargą nadzwyczajną przy uwzględnieniu następców prawnych zmarłych stron postępowania spadkowego. W tym zakresie Rzecznik Obywatelskich uwzględnił krąg uczestników, zgodnie z porządkiem dziedziczenia po zmarłych: H. K. oraz J. B., ustalonym przez Sąd

Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku I Wydział Cywilny postanowieniem z 21 grudnia 2005 r., I Ns 172/05 oraz postanowieniem Sądu Rejonowego Gdańsko-Północ w Gdańsku XIII Wydział Cywilny z 27 listopada 2008 r., XIII Ns 2496/08.

W tym stanie rzeczy skarga nadzwyczajna zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich pozostaje uzasadniona i niezbędna dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Nieuprawnione przeprowadzenie przez Sąd Rejonowy w Gdańsku kolejnego postępowania dotyczącego stwierdzenia nabycia spadku po zmarłym J. K. skutkowało rażącym naruszeniem przepisów postępowania oraz doprowadziło do istotnego naruszenia zasad konstytucyjnych oraz chronionych przez Konstytucję RP praw przysługujących spadkobiercom. Potwierdzona sytuacja procesowa jest wynikiem rażącego naruszenia prawa, godzi w powagę wymiaru sprawiedliwości oraz konstytucyjnej zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, konstytucyjne prawo do sądu, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia. Stąd też postanowienie Sadu Rejonowego w Gdańsku z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 powinno zostać w całości uchylone, zaś postępowanie wskutek złożonego przez J. B. wniosku o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym J. K. umorzone, wobec uprzedniego prawomocnego rozpoznania tej samej sprawy postanowienie Sądu Rejonowego w Gdańsku z 15 października 1996 r., II Ns 296/96.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przesłanki kontroli nadzwyczajnej określają przepisy art. 89-95 u.SN. Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instytucji kontroli nadzwyczajnej ma na celu eliminację z obrotu prawnego ostatecznych rozstrzygnięć sądowych, które nie mogą być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Ich uchylenie jest natomiast konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Skarga nadzwyczajna poszerza istniejącą gamę środków zaskarżenia, jednak sama w sobie jest instrumentem, w ramach którego istnieje wąska grupa podmiotów legitymowanych czynnie do jej wniesienia. Precyzyjnie uregulowany jest również termin do jej wniesienia oraz podstawy materialnoprawne (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r.,

I NSNc 22/20).

Podmiotami legitymowanymi do wniesienia skargi nadzwyczajnej są: Rzecznik Praw Obywatelskich, Prokurator Generalny, a także w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 89 § 2 u.SN). W odniesieniu do orzeczeń, które uprawomocniły się przed wejściem w życie u.SN (tj. przed 3 kwietnia 2018 r.), legitymacja do wniesienia skargi nadzwyczajnej przysługuje wyłącznie Rzecznikowi Praw Obywatelskich i Prokuratorowi Generalnemu (art. 115 § 1a u.SN). Wąsko został określony zakres przedmiotowy skargi nadzwyczajnej, która może zostać wniesiona na podstawie ogólnej, gdy jest to konieczne dla zapewnienia zgodności prawomocnych orzeczeń sądów powszechnych i wojskowych z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (art. 89 § 1 u.SN) i to tylko w sytuacji, gdy będzie można ją dodatkowo oprzeć na przynajmniej jednej z trzech podstaw szczegółowych, określonych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. W pierwszej kolejności, jest to naruszenie zasad lub wolności i praw człowieka oraz obywatela określonych w Konstytucji RP. W dalszej kolejności warunkiem wniesienia jest rażące (szczególnie poważne), naruszenie prawa przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie. Wreszcie trzecią szczegółową podstawą skargi nadzwyczajnej jest oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego. W związku z tym Sąd Najwyższy zwracał uwagę na konieczność połączenia przesłanki funkcjonalnej z przesłankami szczegółowymi, co oznacza konieczność jednoczesnego zaistnienia przesłanki funkcjonalnej i przynajmniej jednej z przesłanek szczegółowych wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN (postanowienie Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19). Specyfika przesłanki funkcjonalnej skargi nadzwyczajnej musi być uwzględniona przy odpowiednim stosowaniu art. 398¹³ § 1 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN, przewidującego związanie sądu podstawami skargi. Zapewnienie zgodności z art. 2 Konstytucji RP wymaga wzięcia pod uwagę sformułowanych w orzecznictwie i doktrynie zasad konkretyzujących tę normę ustrojową, zatem Sąd Najwyższy nie

może abstrahować od całokształtu zasady wyrażonej w tym przepisie Konstytucji RP, nawet jeśli te aspekty zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, które przywołano, nie zostały wyeksplikowane przezeń z należytą dokładnością (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20).

Odnosząc instytucję skargi nadzwyczajnej do standardów ochrony zasady pewności prawa i powagi rzeczy osądzonej, Sąd Najwyższy już wskazał, że skarga nadzwyczajna z całą pewnością nie stanowi instrumentu ponownej kontroli instancyjnej, a jej przesłanka funkcjonalna, nakazująca ocenę dopuszczalności ingerencji jurysdykcyjnej w prawomocne orzeczenie sądów powszechnych lub wojskowych poprzez ustalenie, czy jest to konieczne w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasadę sprawiedliwości społecznej, czyni z niej środek służący skonkretyzowanej kontroli konstytucyjności aktów jurysdykcyjnych (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20). Jak zauważył dodatkowo Sąd Najwyższy, konstytucyjny charakter kontroli nadzwyczajnej podkreślany jest przez fakt, że pierwszą szczegółową podstawą skargi nadzwyczajnej jest naruszenie konstytucyjnych praw i zasad. Jest to szczególnie wyraźnie widoczne w sposobie ukształtowania legitymacji czynnej do występowania ze skargą konstytucyjną, która przysługuje nie tylko Prokuratorowi Generalnemu, ale też szerokiemu kręgowi podmiotów ukierunkowanych na ochronę praw podstawowych, na czele z Rzecznikiem Praw Obywatelskich (art. 89 § 2 u.SN) (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20). Sąd Najwyższy zwracał też uwagę, że druga przesłanka szczegółowa w postaci rażącego naruszenia prawa, czy to przez jego błędną wykładnię lub błędne stosowanie (art. 89 § 1 pkt 2 u.SN) czyni zadość wskazanemu w orzecznictwie ETPCz wymogowi, by podstawy nadzwyczajnego środka zaskarżenia miały charakter materialny i przynaglający do interwencji jurysdykcyjnej (*substantial and compelling character*), ukierunkowany na dokonanie korekty błędów, którym z powodzeniem można przypisać znaczenie podstawowe (*correcting fundamental defects*).

Ustawodawca ograniczył także możliwość wniesienia skargi czasowo. Zgodnie z art. 89 § 3 u.SN skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie 5 lat

od uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – w terminie roku od ich rozpoznania. Warto zaznaczyć, że przewidziane przez art. 89 § 3 u.SN granice czasowe dla złożenia tego środka zaskarżenia oraz przewidziana w § 4 tego artykułu możliwość zmiany orzeczenia bez naruszania ukształtowanych nim i utrwalonych już stosunków społecznych, pokazuje, że prawo przewiduje wystarczające gwarancje pozwalające na precyzyjne posługiwanie się skargą nadzwyczajną w sposób niekolidujący z zasadą demokratycznego państwa prawnego, lecz przeciwnie, pozwalający dać jej pełniejszy wyraz w życiu społecznym (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20).

Podsumowując te wstępne uwagi należy wskazać, że na podmiocie inicjującym kontrolę nadzwyczajną prawomocnego orzeczenia ciąży obowiązek przytoczenia i uzasadnienia podstaw wniesienia skargi nadzwyczajnej (art. 95 pkt 1 u.SN w zw. z art. 398⁴ § 1 k.p.c.). Oznacza to konieczność wskazania i uzasadnienia nie tylko którejs spośród przesłanek szczegółowych skargi nadzwyczajnej (art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN), ale również, wykazanie, w kontekście realiów konkretnej sprawy, zaistnienia przesłanki funkcjonalnej (art. 89 § 1 *principium* u.SN), czyli wyjaśnienia, z czego wynika konieczność zapewnienia zgodności z zasadą konstytucyjną wyrażoną w art. 2 Konstytucji RP. Samo wykazanie, iż orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP lub że w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, nie jest jeszcze wystarczające. Dla prawidłowego zainicjowania kontroli nadzwyczajnej, poza wskazaniem i uzasadnieniem przesłanek szczegółowych skargi nadzwyczajnej konieczne jest więc wykazanie, że uchylenie zaskarżonego orzeczenia jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego, czyli jest proporcjonalne w kontekście odstąpienia od bezwzględnej ochrony powagi rzeczy osądzonej (postanowienie Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19; wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20).

Badając ustawowe przesłanki zasadności i dopuszczalności wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich skargi nadzwyczajnej na postanowienie Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01

w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że nie budzi wątpliwości, że orzeczenie wydane zostało przez sąd powszechny. Zaskarżone postanowienie jest też prawomocne. Zgodnie z art. 363 § 1 k.p.c. orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. W analizowanej sprawie żaden z uczestników postępowania spadkowego nie złożył od postanowienia Sądu Rejonowego w Gdańsku apelacji. Z akt sprawy nie wynika również, że od zaskarżonego orzeczenia wniesiono wcześniej skargę nadzwyczajną (art. 90 § 1 u.SN).

Zgodnie z art. 89 § 1 *in fine* u.SN skarga nadzwyczajna nie przysługuje, jeżeli orzeczenie może być zmienione lub uchylone w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Sąd Najwyższy podziela pogląd Rzecznika Praw Obywatelskich, że orzeczenie Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 może być wyeliminowane z obrotu prawnego jedynie w drodze skargi nadzwyczajnej, bowiem nie może zostać wzruszone w drodze innych środków prawnych. Zauważyć bowiem należy, że wykluczone było i jest złożenie ewentualnej skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Ten środek odwoławczy do porządku prawnego wprowadzony został 6 lutego 2005 r. na mocy ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2005, nr 13, poz. 98). Przepisy o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia przewidywały dwuletni termin na jej wniesienie od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, stąd termin na złożenie tejże skargi, od orzeczenia które wydane zostało w dniu 10 maja 2004 r., upłynął.

Zgodnie natomiast z art. 115 § 2 u.SN, jeżeli zachodzą przesłanki wskazane w art. 89 § 1 u.SN, a zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne, w szczególności jeżeli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, Sąd Najwyższy ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie, chyba że zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN. Przyjmuje się, że przepisy art. 89 § 4 i art. 115

§ 2 u.SN stanowią *lex specialis* w stosunku do art. 91 § 1 u.SN. W związku z tym, uchylenie zaskarżonego orzeczenia jest dopuszczalne jedynie, gdy jest to uzasadnione w świetle zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji (wyroki Sądu Najwyższego: z 23 czerwca 2021 r., I NSNc 144/21; z 28 lipca 2021 r., I NSNc 179/20).

Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł skargę nadzwyczajną po upływie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, co w myśl przytoczonego art. 115 § 2 u.SN powinno stanowić podstawę do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa. Jednocześnie, w wyniku wydania zaskarżonego orzeczenia doszło do naruszenia konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela, przysługujących spadkobiercom na podstawie art. 2 i art. 64 Konstytucji RP. Sąd Rejonowy w Gdańsku II Wydział Cywilny wydając bowiem 8 kwietnia 2002 r., postanowienie w sprawie o sygn. akt II Ns 3262/01 ponownie stwierdził, kto na podstawie ustawy nabył spadek po J. K., zmarłym [...] 1990 r. ostatnio zamieszkałym w G.. Wobec powyższego, biorąc pod uwagę stopień i wagę naruszonych norm przez Sąd Rejonowy w Gdańsku II Wydział Cywilny, skutkujących pozbawieniem spadkobierców właściwej ochrony prawnej wynikającej z art. 2 i art. 64 Konstytucji RP uznać należy, że wydanie orzeczenia na podstawie art. 91 § 1 u.SN, pomimo upływu pięcioletniego terminu od dnia uprawomocnienia zaskarżonego orzeczenia, jest uzasadnione.

Odnosząc się teraz do podniesionych w skardze nadzwyczajnej zarzutów, Sąd Najwyższy wyjaśnia, że Rzecznik Praw Obywatelskich formułując je szczegółowo wyjaśnił na czym polegało rażące naruszenie prawa procesowego oraz naruszenie zasad, wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP, a mianowicie: naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do sądu wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po J. K. odmiennie rozstrzygającego kwestię dziedziczenia po zmarłym. Pozwala to uznać, iż skarga spełnia wymogi formalne pozwalające na jej rozpoznanie.

Konstrukcja skargi nadzwyczajnej, zakładająca koniunkcję jednej z przesłanek szczegółowych oraz przesłanki funkcjonalnej wymaga, aby w pierwszej kolejności dokonać oceny podstaw szczegółowych, a następnie dopiero dokonać oceny tego, czy w przypadku uznania którejś z przesłanek szczegółowych tej skargi za uzasadnioną, ziściła się również przesłanka funkcjonalna (wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20).

Najpierw zaskarżonemu orzeczeniu Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił rażące naruszenie prawa procesowego, poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 k.p.c. w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., skutkujące wydaniem rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku, pomimo, iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana. Zarzut ten odpowiada sformułowanej w art. 89 § 1 pkt 2 u.SN. podstawie wniesienia skargi nadzwyczajnej, a więc rażącego naruszenia prawa poprzez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie.

Zgodnie z art. 669 k.p.c. sąd spadku wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po przeprowadzeniu rozprawy, na którą wzywa wnioskodawcę oraz osoby mogące wchodzić w krąg osób będących spadkobiercami ustawowymi i testamentowymi. Z kolei jak stanowi art. 677 § 1 k.p.c. sąd stwierdzi nabycie spadku przez spadkobierców, choćby byli nimi inne osoby niż te, które wskazali uczestnicy. W postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku sąd wymienia spadkodawcę oraz wszystkich spadkobierców, którym spadek przypadł, jak również wysokość ich udziałów. Stosownie do art. 199 § 1 k.p.c. sąd odrzuci pozew, jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona. Zgodnie z art. 13 § 2 k.p.c. przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

W ocenie Sądu Najwyższego, sformułowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzut naruszenia prawa procesowego, poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. należy uznać za zasadny. Wydanie przez Sąd Rejonowy w Gdańsku, kolejnego rozstrzygnięcia samo w sobie jest niedopuszczalne i narusza przytoczone wyżej przepisy prawa. Jest niewątpliwe,

że postanowieniem z 8 kwietnia 2002 r., w sprawie o sygn. akt II Ns 3262/01 Sąd Rejonowy w Gdańsku ponownie orzekł w sprawie, która między tymi samymi stronami została już prawomocnie osądzona postanowieniem tego Sądu z 15 października 1996 r., II Ns 296/96. Sąd ten z uwagi na treść art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., ze względu na zaistnienie negatywnej przesłanki procesowej, nie mógł rozpoznawać merytorycznie sprawy z wniosku J. B. zawierającym żądanie stwierdzenia nabycia spadku po J. K.. W analizowanym stanie faktycznym Sąd Rejonowy w Węgrowie winien odrzucić wniosek, stosownie do art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. Powyższe świadczy o rażącym naruszeniu prawa i godzi w powagę wymiaru sprawiedliwości, czyniąc w pełni trafnym pierwszy ze sformułowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzutów skargi nadzwyczajnej (postanowienie Sądu Najwyższego z 18 marca 2011 r., III CSK 31/11; postanowienie Sądu Najwyższego z 2 kwietnia 1997 r., II CKU 56/96; wyrok Sądu Najwyższego z 24 października 1996 r., II URN 33/96).

Sąd Najwyższy zważył także, że zasadny jest również drugi zarzut Rzecznika Praw Obywatelskich, gdyż wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach opisanych powyżej godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającą zasady sprawiedliwości społecznej, jak również zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja stworzyła stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskali jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Potwierdzeniem powyższego jest okoliczność, że funkcjonowanie różnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie, może mieć wpływ na kwestie związane z potwierdzeniem praw do spadku i ewentualnymi problemami wieczystoksięgowymi (np. w zakresie wpisu do ksiąg wieczystych), a także rozporządzania nabytym udziałem spadkowym przez spadkobiercę. To zaś świadczy o naruszeniu prawa obywateli do dziedziczenia, jak również

zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego. Ponadto, wydane w sprawie zaskarżone orzeczenie uniemożliwia spadkobiercom kształtowanie ich stosunków życiowych.

Konstytucja RP w art. 2 statuuje zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Na treść wspomnianej zasady składa się szereg wartości, wywodzonych wprost z tego artykułu lub też takich, które nie zostały ujęte *expressis verbis* w Konstytucji RP, ale które wynikają z istoty i aksjologii demokratycznego państwa prawnego. Wartości te tworzą pewien kanon, który nie ma charakteru katalogu zamkniętego (por. P. Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 222). Zauważyć ponadto trzeba, że zasada demokratycznego państwa prawnego wyraża między innymi konieczność zapewnienia pewności co do prawa. Dlatego też postępowania nadzwyczajne, mające służyć wzruszeniu prawomocnych orzeczeń sądowych, dotyczyć powinny tylko najistotniejszych i najbardziej rażących wad wyroków bądź postanowień, a także takich wad postępowania. Nie mogą one bowiem zastępować kontroli instancyjnej i prowadzić do ponownego rozpoznania sprawy (wyrok NSA z 5 października 2017 r., II FSK 1286/17), co odpowiadać powinno konstytucyjnej zasadzie proporcjonalności. Wywodzona z art. 2 Konstytucji RP zasada ochrony zaufania jednostki do państwa i stanowionego przez nie prawa, nazywana także zasadą lojalności państwa względem obywateli, ściśle wiąże się z bezpieczeństwem prawnym jednostki. Wyraża się ona w takim stanowieniu i stosowaniu prawa, „by nie stawało się ono swoistą pułapką dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, iż nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i działań oraz w przekonaniu, iż jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem będą także w przyszłości uznawane przez porządek prawny” (wyrok TK z 7 lutego 2001 r., K 27/00, OTK 2001, nr 2, poz. 29, tak też P. Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 223-224). Koniecznym wymogiem realizacji zasady zaufania jest zagwarantowanie obywatelom bezpieczeństwa prawnego. Bezpieczeństwo prawne, przewidywalność prawa stanowionego przez państwo oraz respektowanie przez władzę działań podejmowanych w zaufaniu do państwa gwarantują ochronę wolności człowieka. (P.

Tuleja (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 224).

Ustanowione i chronione w art. 21 i art. 64 Konstytucji RP prawo dziedziczenia nie odnosi się do samego faktu sukcesji, mającego miejsce w chwili otwarcia spadku, a więc śmierci spadkodawcy, lecz także obowiązku organów państwa do ochrony wszelkich praw obligacyjnych związanych ze spadkiem, a także ustanowienia i zabezpieczenia odpowiednich procedur, mających na celu stwierdzenie nabycia spadku, ochronę nabywcy czy działu spadku. Na ustawodawcy spoczywa zatem obowiązek zagwarantowania obywatelom takich instrumentów prawnych, które skutecznie umożliwią im uregulowanie spraw spadkowych, a zarazem zapewnią ich ochronę. W tych kwestiach, niewątpliwie istotna jest rola zarówno ustawodawcy, jak i wymiaru sprawiedliwości. Wspomnieć także trzeba, że w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, rola sądu jest determinowana ustawowym obowiązkiem działania z urzędu. Obowiązek działania z urzędu oznacza, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych, ewentualne istnienie testamentu i jego ważność, sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01, OSNC 2002 nr 5, poz. 61). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje także obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, czy wcześniej w sprawie nie toczyło się już jakiegokolwiek postępowanie.

Konstytucja RP w art. 45 statuuje zasadę prawa do sądu, zgodnie z którą każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo do sądu realizowane ma być według reguł ustalonych przez ustawodawcę w procedurach stworzonych dla rozpoznawania spraw poszczególnych rodzajów. Z kolei przepisy te w aspekcie dotyczącym postępowania cywilnego, nakładają na sąd obowiązek badania z urzędu przesłanek, o których mowa w art. 199 § 1 k.p.c. czy też 379 k.p.c., niezależnie od etapu postępowania, na którym sąd powziął

informację co do ich wystąpienia. Kwestie dotyczące ochrony prawa dziedziczenia podlegają szczególnej ochronie konstytucyjnej. Zgodnie z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Zgodnie z art. 64 ust. 2 Konstytucji RP własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. Ochronę tych praw uzasadniają także oparte na art. 2 Konstytucji RP zasady ochrony bezpieczeństwa prawnego i zaufania do prawa. W piśmiennictwie, pod wpływem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego zgodnie przyjmuje się, że prawo dziedziczenia jest publicznym (konstytucyjnym) prawem podmiotowym o charakterze powszechnym (J. Oniszczyk, *Konstytucja RP w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w.*, Kraków 2004, s. 364, B. Banaszkiewicz, *Konstytucyjne prawo własności*, (w:) *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001, s. 34, 35; S. Jarosz-Żukowska, *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003, s. 44; A. Mączyński, *Konstytucyjne prawo dziedziczenia*, (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga M. Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1168; M. Pazdan, *Konstytucja RP a prawo spadkowe*, (w:) *Księga pamiątkowa profesora Marcina Kudeja*, red. A. Łabno, E. Zwierzchowski, Katowice 2009, s. 24; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 67 i nast.). Podkreśla się przy tym, że prawu temu odpowiadają stosowne obowiązki państwa, w szczególności obowiązek jego ochrony (por. A. Mączyński, *Konstytucyjne...*, s. 1168; M. Pazdan, *Konstytucja...*, s. 24).

Z tych wszystkich względów, w ocenie Sądu Najwyższego, zaktualizowały się przesłanki, o których mowa w art. 89 § 1 pkt 2 u.SN, tj. zaskarżone orzeczenie w sposób rażąco narusza prawo na skutek jego niewłaściwego zastosowania, a eliminacja wadliwego postanowienia Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 jest konieczna jest dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, w związku z czym skargę nadzwyczajną Rzecznika Praw Obywatelskich należało uwzględnić.

Ponadto zdaniem Sądu Najwyższego ziściła się również przesłanka funkcjonalna, o jakiej mowa w art. 89 § 1 *in principio* u.SN, ze względu

na „naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego, wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP”, chociaż nie została ona odpowiednio wyeksponowana. Oczywiście błędem konstrukcyjnym skargi nadzwyczajnej było przyporządkowanie tego naruszenia do art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, gdyż mieści się ono w art. 89 § 1 *in principio* u.SN, co jednak zostało dalej prawidłowo powiązane z art. 2 Konstytucji RP.

Jak stanowi art. 91 § 1 zd. pierwsze u.SN, w przypadku uwzględnienia skargi nadzwyczajnej, Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i stosownie do wyników postępowania orzeka co do istoty sprawy albo przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi, w razie potrzeby uchylając także orzeczenie sądu pierwszej instancji, albo umarza postępowanie. Przepis ten stanowi zatem podstawę do uchylenia postanowienia Sądu Rejonowego Sądu Rejonowego w Gdańsku II Wydział Cywilny z 8 kwietnia 2002 r., II Ns 3262/01 i umorzenia związanego z nim postępowania w sprawie z wniosku J. B. po zmarłym J. K..

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy na podstawie art. 91 § 1 u.SN orzekł jak w pkt 1 postanowienia, zaś o kosztach postępowania rozstrzygnął w pkt 2 postanowienia zgodnie z zasadą określoną w art. 398¹⁸ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN.

[SOP]

[f.n]